

**TEOLOGIA E SCIENZA IN DIALOGO AL TEMPO DELLA
PANDEMIA/ THEOLOGY AND SCIENCE IN DIALOGUE
DURING A TIME OF PANDEMIC**
(DIJALOG TEOLOGIJE I ZNANOSTI U VRIJEME PANDEMIJE).
MEĐUNARODNA TEOLOŠKA KONFERENCIJA O DIJALOGU
VJERE I ZNANOSTI
TRST, ITALIJA, 15. – 17. rujna 2021.

Anamarija JUKIĆ-IVANDIĆ

Licencijatski i doktorski studij teologije
Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 000 Zagreb
ajukicivandic@gmail.com

Kao dio projekta *Toward T.R.I.E.S.T.E.c. (Trieste Research Institute on Ethics, Science and Theology in Ecumenical context)* u organizaciji Laboratorija za znanost i vjeru Tršćanske biskupije, Teološkog fakulteta u Trivenetu i Talijanskoga teološkog udruženja od 15. do 17. rujna 2021. godine u Trstu je održana međunarodna teološka konferencija pod nazivom *Teologia e scienza in dialogo al tempo della pandemia (Dijalog teologije i znanosti u vrijeme pandemije)*. Namjera organizatora konferencije bila je pridonijeti promišljanjima i istraživanjima katoličke teologije o produbljenju odnosa sa svijetom prirodnih znanosti, a u svjetlu prijeko potrebne interdisciplinarnosti i u ekumenskom kontekstu. U radu konferencije sudjelovali su filozofi, teolozi i znanstvenici različitih konfesionalnih teologija zainteresirani za navedeno područje, kao i profesori i doktorandi kako filozofije i teologije tako i prirodnih znanosti te je konferencija odražavala ekumensko, ali i međureligijsko ozračje. Službeni jezici ovoga susreta bili su talijanski i engleski.

Radni dio konferencije bio je podijeljen u tri tematska dijela tijekom triju dana održavanja konferencije. Tema prvog dana bila je *Theology and Science: Conditions for Dialogue (Teologija i znanost: Uvjeti za dijalog)* te je promišljala odnos između teologije i znanosti, s posebnim naglaskom na povijesni aspekt toga odnosa i dosadašnja postignuća. Drugog dana održana su predavanja u dvije sesije objedinjene zajedničkim naslovom *A Theological and Scientific Look at the Pandemic (Teološki i znanstveni pogled na pandemiju)*. Prva sesija, naslovljena *Reading and Interpreting the Situation (Prepoznavanje i interpretiranje situacije)*, bila

je usmjerena na način na koji znanost promatra današnju situaciju obilježenu pandemijom bolesti COVID-19 te koji je njezin utjecaj na društvo, slobodu i poimanje općeg dobra. U drugoj sesiji naslovljenoj *Philosophy and Theology Open to Questions (Filozofija i teologija otvorene za pitanja)* održan je okrugli stol o dijalogu filozofije i teologije kroz čitanje eksperimentalnih, statističkih, socioloških i znanstvenih podataka i njihovo interpretiranje u svjetlu kategorija slobode, determinizma, kauzalnosti/slučajnosti te teodiceje. Trećeg dana konferencije, čija je tema bila *Theology and Science: Which Educational Pathways? (Teologija i znanost: Kojim edukacijskim stazama krenuti?)*, promišljalo se o utjecaju trenutne situacije i suvremene znanstvene misli oblikovane tom situacijom na različite pristupe bavljenju teologijom, osobito teološkom antropologijom te kako ti pristupi mogu utjecati na obrazovno-didaktički aspekt formacije onih koji tek stupaju ili planiraju stupiti u svijet teologije.

Konferencija je započela s radom 15. rujna pozdravima i riječima dobrodošlice tršćanskog nadbiskupa mons. Giampaola Crepaldija, koji je ujedno i podsjetio nazočne kako je dan ranije, 14. rujna, obilježena 23. obljetnica izlaska enciklike Ivana Pavla II. o odnosu vjere i razuma naslovljena *Fides et ratio*. Prvo predavanje pod naslovom »Uno sguardo storico sul rapporto fede e scienza« (»Povijesni pregled odnosa vjere i znanosti«) održao je prof. dr. sc. Francesco Brancato, profesor dogmatske teologije na Teološkom institutu sv. Pavla u Cataniji. Profesor Brancato u svojem predavanju istaknuo je neke važne povijesne trenutke za odnos vjere i znanosti: od promišljanja Alberta Velikoga i Tome Akvinskoga o imperativu neovisnosti filozofije i znanosti, preko nekadašnjeg stava kako je Darwinovo djelo *O podrijetlu vrsta posredstvom prirodne selekcije* postalo »misom zadušnicom« ideji isticanja čovjekova posebnog mjesta u redu stvaranja, do poticaja razvoju znanosti prije svega na Prvome vatikanskom koncilu, a onda i u motupropriju Lava XIII. prigodom otvaranja nove Vatikanske zvjezdarnice 1891. godine te uskoro i obnavljanjem Papinske akademije znanosti Pija XI. 1936. godine. Prof. dr. sc. Alister McGrath sa Sveučilišta u Oxfordu u izlaganju pod naslovom »Faith and Science: Dialogue That is Possible« (»Vjera i znanost: Dijalog koji je moguć«) podsjetio je na »epistemološku tragediju čovječanstva«, naime, na činjenicu da možemo dokazati samo površne istine, a istine koje bi dale životu smisao nalaze se izvan područja dokazivanja. Polazeći od prirodne teologije kao čina sagledavanja prirode iz specifično kršćanske perspektive, profesor McGrath kaže da promatranjem prirode ne dobivamo »dokaz« za kršćansko vjeronanje u Boga, nego da je ono opaženo u skladu s kršćanskom vizijom Boga, za koju se vjeruje da je istinita iz drugih razloga te je stoga treba shvaćati kao pokušaj zaključivanja o sposobnosti kršćanske vjere da unese smisao u ono što

opažamo. Posljednje izlaganje prvog dana, naslovljeno »Post-human?« (»Posli-ljudsko?«), održao je prof. dr. sc. Paolo Benanti, profesor moralne teologije na Papinskom sveučilištu Gregoriana. U svojem izlaganju profesor Benanti ukazao je na nekoliko ključnih pitanja vezanih uz novo kibernetičko doba autonomnih strojeva. Dolazi li vrijeme u kojemu ćemo strojevima početi pripisivati ljudske značajke? Zahtijeva li autonomno donošenje odluka strojnih/komputacijskih sustava na temelju povratne sprege novu moralno-teološku refleksiju i novi antropološki pristup? Kontroliramo li mi stroj ili stroj kontrolira nas? Govorio je o stapanju čovjeka i stroja, kiborgu, i to tome gdje se nalazi granica između živoga i stroja? Postavio je i daljnja pitanja: Do kakvih nas zaključaka može dovesti koncept definiranja ljudskog bića pod vidom funkcionalnosti? Funkcioniramo li ili postojimo? Možemo li još uvijek govoriti o nastojanju spoznavanja samih sebe ili se nalazimo pred imperativom poznavanja podataka (*data*) od kojih smo sastavljeni, tzv. datifikaciji? Profesor Benanti zaključio je svoje predavanje pozivom da o tehnologiji pokušamo razmišljati na teološki način u interdisciplinarnom dijalogu kako bismo bolje razumjeli Božji naum o čovjekovom mjestu i ulozi u svijetu.

Drugi dan znanstvenoga skupa, 16. rujna, započeo je uvodnim promišljanjem naslovljenim »Una riflessione filosofica ed esperienziale a partire dal COVID« (»Filozofsko i iskustveno promišljanje vezano uz bolest COVID-19«), koje je održao biskup Caltagironea mons. Calogero Peri potaknut vlastitim iskustvom zaraze koronavirusom i oporavkom od te bolesti. Suočen sa smrću biskup Peri o njoj promišlja kao o dvostrukoj negaciji, negaciji bića i negaciji misli. On drži da je današnji problem zapravo problem postavljanja pitanja koja nikada nisu neutralna, nego su uvijek naznaka logike koja stoji iza njih. Pitanja o bolesti COVID-19 pitanja su antropološke naravi, izgovorena s moralnog, a ne filozofskog gledišta. Shvaćajući čovjekovu krhkost i ranjivost, biskup Peri poziva na odgovornost kao novu ontologiju u vrijeme pandemije. Tako se pita: Ako ja nisam odgovoran za samoga sebe, tko jest? Ako sam odgovoran samo za samog sebe, jesam li to još uvijek ja? Vlastito iskustvo nazvao je »egzistencijalnom ogoljenošću«, referirajući se na činjenicu kako se čovjek rađa gol i umire gol, a iskustvo mogućega kraja života te na koncu ozdravljenje i »povratak u život« doveli su ga do zaključka o novom antropološkom horizontu u kojem se pita je li to novi život ili produljeni život, drugo vrijeme ili dodatno vrijeme. Svoja razmišljanja biskup Peri zaključio je prepoznavanjem novog osjećaja inkluzivnosti prostora i vremena koje »dulje traje«.

Prva sesija drugog dana započela je izlaganjem pod naslovom »La scienza durante il COVID« (»Znanost tijekom bolesti COVID-19«), koje je održao profe-

sor Luca Carra, novinar i urednik *online* časopisa *Scienza in rete* (*Znanost na mreži*, www.scienzainrete.it). Kao dugogodišnji novinar specijaliziran za znanstveno novinarstvo, profesor Carra istaknuo je kako se nalazimo u vremenu ne samo pandemije nego i sindemije i infodemije. Sindemije jer možemo uočiti različite sinergijski povezane epidemije: koronavirusa i njegovih varijanti koje su još zaražnije, različitih komorbiditeta i drugih nepovoljnih tjelesnih faktora povezanih s uvjetima života društveno najugroženijih i marginaliziranih skupina; infodemije jer smo izloženi »pandemiji informacija«, uglavnom netočnih, a koje možemo prepoznati kao svjesno i namjerno širenje dezinformacija, ali i kao stvaranje nejasnoga konteksta u kojem postaje nemoguće razumijevanje istine. Sljedeće izlaganje, »L’impatto del COVID sulla società“ (»O utjecaju bolesti COVID-19 na društvo«), održao je predsjednik ISTAT-a (*Istituto nazionale di statistica*) prof. dr. sc. Gian Carlo Blangiardo. U svom izlaganju profesor Blangiardo, prezentirajući rezultate istraživanja provedenih u Italiji u posljednje dvije godine, upozorio je na negativan utjecaj bolesti COVID-19 na ekonomiju, očuvanje radnih mjesta i, posebno, demografiju. Tako je naglasio negativan utjecaj bolesti COVID-19 na broj začeca i rađanja u 2020./2021. godini, mjestimice usporen demografski proces starenja populacije te povećanje siromaštva, gdje je naveo podatak da se u posljednje dvije godine 335 000 obitelji spustilo ispod praga siromaštva (u Italiji je iznos minimalne potrošačke košarice 2200 eura). Uslijedilo je izlaganje pod nazivom »Pandemia, liberta e bene comune. Analisi sociologica sull’impatto della pandemia« (»Pandemija, sloboda i opće dobro. Sociološka analiza utjecaja pandemije«), koje je održao prof. dr. sc. Massimiliano Padula, profesor sociologije i komunikologije na Papinskome lateranskom sveučilištu. Profesor Padula na početku svojeg izlaganja identificirao je dva stadija utjecaja samoizolacije na čovjeka: u prvom stadiju povratak obiteljskim vrijednostima, tradiciji i malim stvarima, dok u drugome primjećuje razvoj osjećaja zajednice, uspostavljanje odnosa i intenziviranje osjećaja te imperativ moralnog ponašanja za dobrobit svijtu u zajednici. Ipak, primjećuje kako smo zapljusnuti »cunamijem« različitih mišljenja i lažnih vijesti, koji pridonose sveopćem odvlačenju pažnje od »pandemije zdravoga razuma« te se obistinjuju riječi Umberta Eccia kako digitalno društvo upravo razmjerno povećava broj slaboumnika. Referirajući se na Poslanicu Rimljanima, gdje sveti Pavao govori o nama kao »udovima jednoga tijela u Kristu« (Rim 12, 5) te time i upućenima jedni na druge, izlagač je podsjetio na riječi Hanne Arendt kako jedino djelovanjem možemo započeti nešto novo, a svaki čovjek predstavlja upravo takav novi početak.

Druga sesija drugog dana organizirana je kao okrugli stol o dijalogu filozofije i teologije. Okruglim stolom moderirao je dr. sc. Michal Oleksowicz,

asistent na Katedri za filozofiju Teološkoga fakulteta Sveučilišta Nikole Kopernika u Torunu. U raspravi su sudjelovali prof. dr. sc. Flavia Marcacci s Papinskoga lateranskog sveučilišta, prof. dr. sc. Nikolaos Loudovikos sa Sveučilišta crkvene akademije u Solunu i prof. dr. sc. Massimo Nardello s Teološkog fakulteta Emilie Romagne. Rasprava je otvorena pitanjem: Jesmo li isključili Boga iz aktualnoga pandemijskog doba? Profesorica Marcacci je u svojem izlaganju naglasila kako bavljenje filozofijom znanosti nerijetko znači uzimati u obzir nove odgovore na stara pitanja te kako je znanost također pitanje i kulture i, iako katkada kontradiktorna, ne može se diskreditirati, iako katkada griješi, svejedno ulijeva nadu. Znanost je postignuće muškaraca i žena koji razumski promišljaju stvarnost te ona treba i može čuti i glas filozofije. Profesor Nardello posvetio je veći dio svojeg doprinosa raspravi prepoznavanju buđenja novih teoloških pitanja, kao što je pitanje o Božjem identitetu, te objašnjavanju uloge procesne teologije u novim/starim teodicejskim pitanjima. Na pitanje kako je Bog mogao dopustiti pandemiju pa čak ni vjernici ne mogu razumjeti »Božje ponašanje«, profesor Nardello odgovara isticanjem slobode u svim stvorenjima, odnosno naglašava kako je svako biće nedeterminirani protagonist vlastitog puta, kako Bog ne suspendira autonomiju i slobodu svakoga stvorenja, već participira u svakoj odluci te kako je patnja vezana uz to što je Bog stvorio svijet koji je krhak, a Bog ne nameće svoje odluke, nego kao prvotni uzrok poštuje slobodu svijeta. Nedostaje dimenzija milosti, ali ona ne dolazi iz metafizičke stvarnosti, nego iz prihvaćanja objave. Iako možemo donekle povezati misli Tome Akvinskoga o slobodi sa stavovima procesne teologije, ipak se moramo pitati, kazao je profesor Nardello, o plauzibilnosti procesne teologije.

Nakon okruglog stola slijedile su zanimljive rasprave na talijanskom i engleskom jeziku u kojima su predavači odgovarali na pitanja ostalih sudionika konferencije. Drugi dan konferencije završio je vožnjom brodom po Tršćanskom zaljevu.

Treći dan konferencije, 17. rujna, započeo je izlaganjem pod naslovom »Ripensare l'umano nel tempo della scienza« (»Ponovno promišljanje o čovjeku u znanstvenom dobu«), koje su zajednički pripremili prof. dr. sc. Leonardo Paris, profesor dogmatske teologije na Teološkom fakultetu Triveneta u Padovi, i prof. dr. sc. Fulvio Ferrario, profesor fundamentalne teologije na Waldenzijanskom teološkom fakultetu u Rimu. Imajući u vidu poteškoće vezane uz posljednju temu konferencije, o promišljanju formacije studenata na teološkim učilištima osobito vezano uz teološku antropologiju, izlagači su se osvrnuli na potrebu bolje usklađenosti filozofskih i teoloških predmeta, kako je istaknuto u *Dekretu o odgoju i izobrazbi svećenika* »*Optatam totius*« Drugoga vatikanskog

sabora (usp. OT 14). Naime, potrebno je učvrstiti temeljitu i suvislu spoznaju čovjeka, svijeta i Boga oslanjajući se na filozofsku baštinu, novija filozofska istraživanja i suvremeni razvoj znanosti (usp. OT 15) te u »stabilnome metafizičkom kontekstu« jačati dijalog s ljudima svojeg vremena. Profesor Paris je, podsjećajući na tri izvora ljudskog znanja, knjigu prirode, Sveto pismo i knjigu života (sv. Bonaventura), istaknuo kako je u tom kontekstu razumljivo svrstati prirodnu znanost i filozofiju na jednu stranu, a teologiju na drugu. Međutim, ako gledamo na način *res cogitans* i *res extensa*, onda su filozofija i teologija na jednoj, a prirodna znanost na drugoj strani. Cilj bi zapravo trebao biti uspostavljanje zajedničkog razumijevanja stvarnosti. U tom smislu, izlagač je smatrao važnim naglasiti da dijalog ne dolazi na kraju, nego je konstruktivni element svakog antropološkog promišljanja pod svjetlom transdisciplinarnosti. Zaključno, profesor Paris ipak samokritično tvrdi da katkada toliko puno govorimo o dijalogu sa znanošću da zaboravljamo krenuti od Isusa Krista i milosti kada poučavamo o teološkoj antropologiji.

Usljedila je rasprava u kojoj su sudionici susreta postavljali pitanja predavačima, ali i iznosili vlastite stavove i mišljenja. Vrlo aktualno pitanje postavio je profesor Lluís Oviedo, koji je gotovo retorički pitao predavače smatraju li da dajemo dovoljno prostora iznahašćima neuroznanosti kada govorimo o duši, čovjeku kao slici Božjoj, podrijetlu i prvom grijehu u poučavanju teološke antropologije.

Sljedeći je izlagao upravo prof. dr. sc. Lluís Oviedo, profesor teološke antropologije na Papinskom sveučilištu Antonianum i glavni urednik glasila *Europskoga društva za proučavanje znanosti i teologije*, prezentirajući istraživanje provedeno tijekom travnja i svibnja 2021. godine među srednjoškolcima u Italiji, Poljskoj i Španjolskoj o njihovu poimanju odnosa znanosti, religioznosti i duhovnosti. Istraživanje su proveli prof. dr. sc. Lluís Oviedo, prof. dr. sc. Lorenzo Magarelli, prof. dr. sc. Piotr Roszak i prof. dr. sc. Josefa Torralba Albaladejo sa suradnicima. U istraživanju je sudjelovalo 49,2% djevojaka, 46,6% mladića, a ostali ispitanici nisu se htjeli izjasniti o vlastitom spolu. Većina ispitanika izjasnili su se kao katolici (60,7%), ali profesor Oviedo je istaknuo velik broj mladića koji su se izjasnili kao nereligiozni (15,6%). Ostali ispitanici izjasnili su se kao pripadnici drugih religija, drugih kršćanskih denominacija, a 18,3% nisu se htjeli izjasniti ni religioznima ni nereligioznima. Istraživanje je pokazalo kako nereligiozni učenici smatraju da je sukob znanosti i religije prisutan i ozbiljno ga percipiraju, dok religiozni učenici uopće ne vide taj problem. Posljednje izlaganje na konferenciji, naslovljeno »Identità, cultura e coscienza nell'ebraismo« (»Identitet, kultura i savjest u židovstvu«), održali su

Michela Ebreo, predsjednica Židovskog udruženja 361, i Ariel Haddad, glavni rabin za Sloveniju i ravnatelj Židovskog muzeja u Trstu. Izlagači su istaknuli kako se u židovskom poimanju znanost i vjera slažu jer znanost odgovara na pitanje *kako*, a vjera na pitanje *zašto*. Zato će čovjek otkriti sve o mehanizmima ovog svijeta, ali neće moći saznati sve o višem, metafizičkom svijetu.

U zaključnim mislima konferencije ponovno je istaknuta važnost pokušaja pomirenja prirodnih znanosti i filozofsko-teoloških promišljanja o smislu, ali je i naglašena iznimna uloga vjere u tim dvjema globalnim pričama. Također je istaknuto kako je potrebno razvijati paradigmu eshatološkog, a ne tehničkog/tehnološkog post-čovjeka. Profesorica Marcacci je smatrala važnim dodati kako je jedna od velikih tema o kojima smo pozvani promišljati izazov rodnih teorija te uloga žene u novim antropološkim čitanjima. Završnu riječ održao je glavni organizator konferencije u ime *Laboratorija za znanost i vjeru* Tršćanske biskupije prof. dr. sc. Lorenzo Magarelli. Zahvalio je svim predavačima na dobro pripremljenim izlaganjima, sudionicima na dolasku i sudjelovanju u raspravama te ostalim članovima Organizacijskog odbora na angažmanu i odlično organiziranoj konferenciji. Izrazio je nadu da će se put dijaloga u susretu teologije i znanosti plodonosno nastaviti. Možemo dodati i put transdisciplinarnosti jer je bez nje, u današnje vrijeme brojnih subspecialističkih područja istraživanja, teško postulirati nešto znanstveno suvislo i relevantno s ciljem postizanja obostranog razumijevanja i nadilaženja disciplinarnih dijaloških ograničenja.